ماه رمضان و اعیاد اسلامی؛ سازوکارهای تمدنی همگرایی در جهان اسلام

ماه رمضان صرفاً یک مناسبت عبادی در تقویم اسلامی نیست، بلکه یک «نهاد اجتماعی ـ معنوی» با کارکردهای هویت‌ساز و وحدت‌آفرین در مقیاس جهانی است. این ماه، به‌مثابه یک تجربه مشترک فراگیر، همه طیف‌های مذهبی و قومی جهان اسلام را در ذیل یک کنش عبادی هم‌زمان و هم‌سو گرد می‌آورد. از واپسین روزهای شعبان، نوعی آمادگی عمومی در زیست فردی و جمعی مسلمانان شکل می‌گیرد؛ آمادگی‌ای که تنها به نظافت ظاهری محدود نمی‌شود، بلکه متضمن پالایش درونی، بازسازی اخلاقی و تجدید عهد معنوی است. این وضعیت، نمونه‌ای عینی از «همگرایی آیینی» است که بدون نیاز به سازوکارهای رسمی سیاسی، پیروان مذاهب گوناگون اسلامی را در یک ریتم واحد عبادی قرار می‌دهد.

در این ماه، تمایزهای مذهبی در سطح مناسک بنیادین رنگ می‌بازد؛ شیعه و سنی، پیروان مذاهب فقهی مختلف همچون جعفری، حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی، همگی در تجربه‌ای مشترک از روزه‌داری، تلاوت قرآن و شب‌زنده‌داری سهیم می‌شوند. این هم‌زمانی گسترده، که از شرق آسیا تا آفریقا و اروپا

و آمریکا امتداد دارد، نوعی «شبکه معنوی جهانی» ایجاد می‌کند که در آن، عنصر عبودیت، محور وحدت است. از منظر قرآنی نیز، تصریح به «شهر رمضان» و تکرار مفاهیمی چون صوم و صیام، نشان‌دهنده جایگاه راهبردی این ماه در هندسه تربیتی اسلام است؛ ماهی که در ادبیات دینی به موسم گشایش درهای رحمت و انسداد مسیرهای شر تعبیر شده است.

اوج این همگرایی معنوی در عید فطر تبلور می‌یابد؛ عیدی که نه صرفاً پایان یک دوره عبادی، بلکه اعلان پذیرش اجتماعی بندگی و بازگشت جمعی به فطرت توحیدی است. عید فطر را می‌توان «آیین بازاجتماعی‌شدن ایمانی» دانست؛ لحظه‌ای که جامعه اسلامی، پس از یک ماه تمرین تقوا، در قالب نماز عید، زکات فطره و دیدارهای عمومی، پیوندهای درون‌امت را تحکیم می‌کند. در این روز، مرزهای جغرافیایی و مذهبی کم‌رنگ می‌شود و احساس تعلق به یک امت واحد، تقویت می‌گردد. این تجربه مشترک، سرمایه‌ای اجتماعی برای جهان اسلام محسوب می‌شود که می‌تواند در برابر پروژه‌های تفرقه‌افکنانه مصونیت‌آفرین باشد.

در کنار عید فطر، عید اضحی نیز جلوه‌ای دیگر از وحدت و همبستگی امت اسلامی را نمایان می‌سازد. اجتماع میلیونی مسلمانان در آیین حج، نماد عینی «اجتماع امت» در مقیاس جهانی است؛ جایی که تفاوت‌های قومی، زبانی و مذهبی در لباس احرام به حداقل می‌رسد و اصل بر برابری و اخوت ایمانی قرار می‌گیرد. سنت قربانی، چه در سرزمین منا و چه در دیگر نقاط جهان، کارکردی فراتر از یک عمل فردی دارد؛ این عمل، سازوکاری برای بازتوزیع اجتماعی، تقویت همدلی و حمایت از اقشار نیازمند است و بدین‌سان، بُعد اجتماعی عبادت را برجسته می‌سازد.

برآیند این مناسک و اعیاد، شکل‌گیری یک منظومه همگرای دینی است که بر پایه مفاهیمی چون اخوت ایمانی، تقوا و عدالت اجتماعی استوار است. اسلام، با معرفی مؤمنان به‌عنوان برادران یکدیگر و معیار برتری را در پرهیزگاری تعریف کردن، چارچوب نظری وحدت را فراهم آورده است. با این حال، تحقق عینی این وحدت، مستلزم آگاهی تاریخی، شناخت جریان‌های تفرقه‌افکن، و التزام عملی به حفظ انسجام صفوف اسلامی است.

در شرایطی که برخی جریان‌ها با بهره‌گیری از اختلافات مذهبی در پی ایجاد شکاف در پیکره امت اسلامی هستند، بازخوانی ظرفیت‌های وحدت‌آفرین ماه رمضان و اعیاد اسلامی، ضرورتی راهبردی برای نهادهای فعال در حوزه تقریب مذاهب به شمار می‌رود. تقویت «توحید کلمه» در پرتو «کلمه توحید» نه یک شعار، بلکه یک راهبرد تمدنی برای صیانت از سرمایه معنوی و اجتماعی جهان اسلام است؛ سرمایه‌ای که در

آیین‌های مشترک، بیش از هر زمان دیگر، خود را آشکار می‌سازد.

نویسنده: امید علی پور

سردبیر سایت های مجمع جهانی تقریب مذاهب